» רוי פלדמן

בעניין הילך

ב״מ דף ד ע״א

אתמר: דאמר ר׳ חייא מנה לי בידך, והלה אומר אין לך בידי אלא נ׳ זוז, והילך חייב. מ״ט? הילך נמי כמודה במקצת הטענה דמי. ותנא תונא: שנים אוחזין בטלית והא הכא כיון דתפיס [אנן סהדי דמאי דתפיס] הילך הוא וקתני ישבע. ורב ששת אמר: הילך פטור. מ״ט? כיון דאמר ליה הילך הני זוזי דקא מודי בגוייהו, כמאן דנקיט לה מלוה דמי באינך חמשים, הא לא מודי, הלכך ליכא הודאת במקצת הטענה.

א.הצגת השאלה דרך הערה בנוסח הגמרא

השאלה ״מאי טעמא״ שאלה שכיחה היא בגמרא ואיכא ב׳ שיטות היכי מפרשינן לה. יש אומרים שדרך הגמרא גרידא הוא, עת מסבירה הגמרא טעמי דינים שואלת היא ״מאי טעמא״ כפתח לדברים, וליכא סברא שמתקבלת על הדעת לדין אחר בדבר. ויש אומרים שבשאלת הגמרא מ״ט ישנה הו״א חזקה וסבירה ואתיא שאלת מ״ט לברר הסברא לחדש דין. וכן יש נפק״מ גדולה וברורה ללומד הגמרא, שהרי אי קי״ל כההסבר הראשון, אין להתאמץ ולהעמיק בבירור מאי הו״א ומה הסברא בדין, דהא לאו חידוש הוא ומ״מ הוא הדין הפשוט. ואי קי״ל כההסבר השני, יש להעמיק ולהבין מאי הו״א ומה הסברא, ועוד מה מחודש בדברי המחדש ומאי סבירא ליה. ונלענ״ד דצ״ל כההסבר השני. וכדאמר המהר״י קנפנטון דלאו בשופטני עסקינן ולא הו״ל מידי אלא לפרש להעמיק ולהסביר כל פרט וכן כל דין סברא והו״א בגמרא.

והשתא דאתינן להכי הו״ל לברר פרטים אלה בב׳ הדינים דמיירי בגמרא. אמר ר׳ חייא הילך חייב שבועה, ושואלת הגמרא מ״ט. ולפי דברינו לעיל משמע שהו״א דהילך יהיה פטור משבועה. ומשיב שהילך כמודה במקצת הטענה דמי דהוא חייב שבועה מן התורה וכן צ״ל הו״א שלאו הכי. ואח״כ אמר רב ששת הילך פטור משבועה ותמיה לגמרא מ״ט וא״כ צ״ל הו״א דהילך חייב! ומשיב דליכא הודאה במקצת הטענה ומשמע שהו״א כמודה במקצת הטענה דמי! וא״א שפשוט שהילך פטור וליכא הודאה במקצת הטענה וגם פשוט שהילך חייב וכמודה במקצת הטענה דמי דהא ב׳ דינים הפוכים ופשוטים עם סברות המתנגדות זו לזו היכי משכחת להו? ! וי״ל דאידי ואידי צדדים שקולים ולית לן דין אחד מחודש יותר מן השני. וא״כ יש לברר כונת הגמרא בדברים אלה. קי״ל דהמודה במקצת הטענה חייב שבועה, ודבר זה הוא חידוש של התורה וא״כ יש להבין (א) אמאי הכופר בכל הטענה פטור משבועה ומאי שנא מודה במקצת הטענה דחייב ושיטות הראשנים בדבר, (ב) מאי הילך לפי שיטות הראשונים, (ג) סברות לפי השיטות הנ״ל אמאי יהא הילך חייב או פטור.

ב. הכופר בכל הטענה פטור משבועה והמודה במקצת הטענה חייב שבועה

1. שיטת רש״י

פירש״י בדברי רבה ב״מ דף ג׳ ע״ב ד״ה והאי בכוליה בעי דלודי וכו׳ וז״ל וכי תימא מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא ולא נרמי עליה שבועתא, לא חשיד אממונא לפי שברצונו היה מודה בכולו אלא שאין בידו לפרוע וסבר עד דהוי לי [זוזי] ופרענא ליה עכ״ל ומשמע דרש״י סבירא ליה דחשיד אממונא חשיד נמי אשבועתא דהא קמפרש דברי רבה. ולפי״ז נראה שלדעת רש״י לא מהני שבועת מודה במקצת לאיגלאי שקרי בב״ד דהיינו שבועה לאו כלי לבירור אמת בב״ד היא דהא אותו אדם חשוד על תביעת ממון ועיין חידושי הגרנ״ט קמב בענין זה וא״כ לא שייך שבועה במקרה דכופר הכל. וא״כ מ״ט דשבועת מודה במקצת וי״ל כדאיתא בגמרא דהמודה במקצת לאו גזלן הוא וא״כ לא חשיד אממונא. וזה לפי שלא גזל הכל וקי״ל דגזלן עשוי לגזל כל מה שבא לידו באותו מעשה גזילה דקסבר אי עתידו להתפס ע״י השילטון הא יתפס בין גזל קצת בין גזל הכל וא״כ מאי הוי ליה לגזול במקצת? אלא ע״כ לומר דמאן דמודה במקצת לאו גזלן הוא. וא״כ איכא ב׳ סוגים דמודה במקצת הא׳ דובר אמת שהוא לא חייב אלא מקצת התביעה והב׳ אשתמוטי קמשתמיט כי היכא דאזל לב״ד לית ליה ממון ורוצה הוא לדחי זימנא דהשבת החוב עד דהוי ליה זוזי וא״כ השבועה מועילה ומברורת היא בין ב׳ אלה דהא איכא חזקה דלא בעי מאן דאשתמוטי להשבע לשוא ולפי״ז אי נשבע הנתבע הו״ל קושטא בידיה ואי לא לא.

2. שיטת תוספות בב״מ

פירשו התוספות דף ד׳ ע״א ד״ה הצד השוה [שבהן] שע״י טענה כו׳ וא״ת כופר הכל יוכיח שע״י טענה וכפירה פטור ויש לומר דבהצד השוה שבהן יש טענה חשובה דכשמודה מקצת או עד מכחישו נראה דמשקר ולכך יש שבועה עכ״ל ומשמע דאיכא תרי גווני טענות ב״ד חד טענה חשובה וחד טענה לא חשובה א״נ פחות חשובה. ול״א המוציא מחבירו עליו הראיה אא״כ ב׳ הטענות היינו טענת הטוען וטענת הנטען טענות חשובות הן, ואי חד טענה חשובה היא וחד לא פשיטא דבתר טענה חשובה אזלינן. ותוספות ס״ל דתובע לעולם חשיב טענה חשובה כדאיתא בשבועות מ׳ ע״ב חזקה אין אדם תובע אא״כ יש לו עליו, ועוד גבי טענות הנתבעין דכופר בכל הו״ל טענה חשובה ומודה במקצת לית ליה טענה חשובה דהא נראה דמשקר. ואמאי חשוד המודה במקצת יותר מהכופר בכל? וי״ל דאיכא ב׳ סוגי תביעות. הא׳ תביעת חפץ, דהנתבע חייב להשיב אותו החפץ לבע״ח, והב׳ תביעת ממון, דלא חייב הנתבע להשיב את אותן מעות ממש אלא ממון השוה לתביעה. וא״כ אמאי חייב דהא מעות שמחזיק הנתבע דידיה הן ואין התביעה על אותן מעות! וי״ל דבכל הלוואת ממון או פיקדון דממון ישנן ב׳ תביעות נפרדות: הא׳ תביעה דהנתבע משועבד לתובע, דאלת״ה אמאי חייב כדאמרן, והב׳ טענה דהסכם היה ליתן סכום של ממון לבע״ח, כגון שראובן הלווה לשמעון נ׳ זוז מעיקר הדין לאו הלוואה היא אלא דמעתה שמעון משועבד לראובן ואיכא הסכם לנתינת נ׳ זוז לראובן ואי תובע ראובן על ההלוואה ב׳ תביעות הוי האחד הא דשמעון משועבד לו והב׳ דהו״ל הסכם ששמעון יתן לראובן נ׳ זוז. וא״כ אמאי טענת הכופר בכל מקרי טענה חשובה וטענת המודה במקצת לא? ויש לחלק דהא הכופר בכל כופר בב׳ הטענות וטוען הוא להד״ם וקי״ל דטענת התובע שווה לטענת הנתבע וא״כ שייך לומר המוציא מחבירו עליו הראיה, משא״כ בהמודה במקצת דהא מודה הוא על הא דמשועבד היינו הטענה הראשונה ולא כופר אלא בסכום של ההסכם היינו הטענה השנייה, ומקרי מודה במקצת הטענה דהא מודה בא׳ וכופר בב׳ ואין כוונת גדר מודה במקצת דכופר בסכום הממון אלא כוונה דמודה במקצת הטענה דמודה בטענה ראשונה ולא כופר הוא אלא בשנייה. ונלענ״ד דהמוציא מחבירו עליו הראיה לא שייך אלא בכפירת השיעבוד אבל שמודה בהא דמשועבד ליכא למימר דטענות שוות הן דהא נראה דמשקר א״נ אינו זוכר הוא את הסכום. וזה מה שפירשו התוספות דף ג׳ ע״א ד״ה מפני מה אמרה תורה דגזירת הכתוב הוא דדוקא מודה מקצת הטענה חייב ולא כופר הכל עכ״ל משום דקס״ד דאף כופר בכל נראה דמשקר וחידשה תורה דאין אדם חשוד אי כופר הוא בהא דמשועבד וא״כ אין משביעין אותו. וא״כ שבועה כלי לב״ד היא לחזק טענה פחות חשובה ואי נשבע הדר טענת המודה במקצת ונעשית לטענה חשובה ע״י השבועה והכי שייך לומר הממע״ה.

3. שיטת תוספות בפרק האשה שנתארמלה (פרק ב׳ דכתובות)

פירשו התוספות כתובות דף יח׳ ע״א ד״ה מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע ומנלן דכופר הכל פטור ותירצו וז״ל דמודה מקצת יש להשביעו שחייב לו ממון שהודה ועל ידי כך מגלגל עליו שבועה כעין גלגול אבל כופר הכל נסתלק לגמרי ממנו עכ״ל והא דתירצו דשבועת מודה במקצת גלגול היא מחיוב הממון ולדידן קשיא היכי אמרינן דהוי כעין גלגול שבועה מחיוב ממון? וי״ל דשבועה כלי חזק היא ומרוב חזקה אין מטילין שבועה אלא בב״ד היינו שבועה כח ב״ד היא. וא״כ בעינן להשביע את הכופר הכל אלא שלית לן שליטה עליו דהא הממע״ה וכדאמרינן בב״ק מו׳ ע״ב דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא דהיינו אין אדם מביא עצמו לב״ד אא״כ הו״ל טענה כל שהיא. וכן הכופר הכל לית ליה טענה דהא לתובע אין לו עליו דלית ליה ראיה כלל וא״כ א״א לכפות על הנתבע לבא לב״ד. וזה מה שאמרו תוספות דהכופר הכל נסתלק לגמרי וא״כ א״א להשביע אותו. וא״כ במקרה דמודה במקצת הטענה הו״ל הנתבע כבר נמצא בב״ד דהא טוען טענה וחייב הוא לשלם ולכן כעין גלגול אפשר לב״ד להטיל עליו שבועה.

ג. מאי הילך – שיטות הראשונים

1. שיטת רש״י

פירש״י ד״ה הילך ז״ל לא הוצאתים והן שלך בכ״מ שהם עכ״ל וא״כ לא אמרינן הילך אלא במקום דהו״ל לנתבע אותן המעות באותו המקום ולא הוציאן ועוד לא השתמש בהן וא״כ הוי כדלית ליה לנתבע חוב ולא מידי דהא לא הוציאן והיו המעות ברשותו של התובע אף לפני התביעה וא״ת והא אמרינן מלוה להוצאה נתנה ל״ק דהא פירש״י קידושין מז׳ ע״א ד״ה להוצאה נתנה ז״ל הלוה רשאי להוציאה בהוצאה ואינו חייב להעמידה בעיסקא שתהא מצויה בכל עת שיתבענו וכיון

דלהוצאה ניתנה הויא לה כי דידה ולא יהיב לה מידי עכ"ל ומכאן דלא מקרי מלוה אלא שהוציא את המעות להשתמש בהן אבל כל היכא דלא הוציא המעות לא מקרי ביה מלוה וחשיב כהמעות ברשות המלוה. ולפי"ז אמרינן הילך במקום דלית לן תביעה מידי על המעות דהילך דהא לא הוציאן ועוד הוי ככופר הכל הוא בשאר ממון התביעה.

2. שיטת רשב"א ריטב"א ור"ן

פירש הריטב"א מאי הילך וז"ל ומיהו בפקדון ודאי כל היכא שהוא בעין ברשותו חשוב הילך אע"פ שאינו בב"ד, דפקדון כל היכא דאיתיה ברשותא דמאריה איתיה עכ"ל וכן בסוף פירושו ז"ל ומורי הרב נ"ר כן הורה כדברי דמשכון לא הוי הילך אלא כדאמרן עכ"ל וכן פירשו הרשב"א והר"ן דלא אמרינן הילך אלא בפקדון אבל במשכון או מלוה לא אמרינן הילך מידי. ועוד לא נחלקו על רש"י מידי בפירוש הילך דהא כ"א מודה שהילך הוי אומר הן שלך בכ"מ שהם אבל נחלקו מאי מלוה להוצאה נתנה דהם פירשו כפשוטו דבעת מעשה ההלואה חשיב הממון ברשות הלוה וא"כ א"א שיאמר הן שלך בכ"מ שהם אא"כ בפקדון.

3. שיטת הרמב"ם ונ"י

כתב הרמב"ם הל' טוען ונטען פ"א הל' ג ז"ל שהודה במקצת ונתנו מיד ואמר אין לך בידי אלא זה והילך פטור משבועת התורה עכ"ל. ומשמע דפירש כפשוטה של המילה הילך דהוי אומר הרי לך ונותן את המעות בבי"ד מיד ולא אמרינן דלא הוציא המעות לעולם כדלעיל. וכן פירש גם הנ"י. ואיכא למידק הכי מלשון הגמרא דאמר ליה הילך הני זוזי דקא מודי בגווייהו כמאן דנקיט להו מלוה דמי והא ל"א מאן דנקיט להו אלא כמאן דנקיט להו וא"כ לא מוכרח לומר דהו"ל אותן מעות ממש אלא כאותן מעות דהיינו ממון באותו סכום שהיה של המלוה אע"פ שעתה מחזיקן הלוה והוי כאילו לא הוציאן.

ד. אמאי הילך חייב או פטור לפי ג' השיטות לעיל סעיף ב ותליא מילתא בהבנות מאי הילך לעיל

1. שיטת רש"י

אמר רש"י דהמודה במקצת חייב שבועה כדי למנוע רצונו של אדם להודות במקצת, דהא אשתמוטי קא משתמיט סבר עד דהוו לי זוזי ופרענא ליה והא אי חייב להשבע לא רוצה הוא להשבע לשוא כדאמרן. וא"כ לא נצרכה שבועת מודה במקצת אלא למאן דמשקר כדי לדחי זימנא דהשבת ממון לבע"ח. ועוד, לא בעי הנתבע לדחי זימנא למקצת הממון אלא לכל החוב כדאיתא בגמרא והא בכוליה בעי דנכפריה ולא כפר בכל משום דאין אדם מעיז פניו בפני בע"ח. ולפיכך לא שייך סברא זו בהילך דהא הו"ל בידיה מקצת הממון ממש וא"כ מספקא לן אי משתמיט הוא אי רוצה הוא לגנוב ממון בעלמא דהא ההוא דמשתמיט לית ליה בידיה אפ' מקצת הממון כדאמרן. וזה לפי שיטות רש"י והרמב"ם דמאי הילך דהא לא אמרינן אשתמוטי קמשתמיט אלא במקום שלית ליה ממון אבל הכא לפי ב' הפירושים דהילך אנן סהדי דאית ליה ממון וליכא למימר דמשתמיט הוא וא"כ יהא מ"ד הילך פטור משבועה. ואי כשיטת ריטב"א ורשב"א דלא אמרינן הילך אלא בפיקדון יהא הילך חייב שבועה דהכא לא שייך לומר סברא דאשתמוטי קמשתמיט במקרה דשלח יד בפיקדון דהא לא רשאי הוא להשתמש בפיקדון מידי.

2. שיטת תוספות בב"מ

לפי שיטת התוספות דמחייבין אותו שבועה שטענת התובע חשובה יותר מטענת הנתבע ואיכא ב' טענות לתובע חד דהנתבע משועבד וחד סכום הממון והמודה במקצת מודה בהא דמשועבד וכופר בסכום הממון וי"ל דהכא ליכא למימר הכי. ולפי שיטת רש"י מאי הילך דהמעות ממש אותן מעות הן ולא הוצאתין והן שלך בכ"מ שהן דהא ליכא טענה כלל ולא מודה הנתבע לתובע אפי' בהא דמשועבד אלא שהיה לו זכות להשתעבד אבל כל היכא דלא לקח המעות ממקומן לא חל השיעבוד עליו. וא"כ לפי רש"י ריטב"א ורשב"א דהילך לא משיב הוא חוב לתובע אלא אומר הוא שלא לקח את המעות ולא חל עליו שום חוב לעולם, וליכא למימר דטענת התובע חשובה יותר מטענת הנתבע דהא לא מודה הנתבע באף אחת מהטענות וא"כ טענותן שוות בבי"ד ושייך לומר המוציא מחבירו עליו הראיה וא"כ יהא הילך פטור משבועה. ואי אמרינן כשיטת הרמב"ם במאי הילך יהא מ"ד הילך חייב שבועת מודה במקצת דמה לי טוען דחייב ממון מה לי נותן המעות בבי"ד.

3. שיטת תוספות בכתובות

ולפי שיטת תוספות דשבועה כלי של בי״ד היא וא״א להטיל שבועה אא״כ עומד הנידון בבי״ד י״ל דאי קי״ל דהילך כמאן דאמר הן שלך בכ״מ שהן כדרש״י ורשב״א לא באין הם בפני ב״ד מידי דהא לא צריך הנתבע בי״ד לומר לתובע דהן שלך בכ״מ שהן. ליכא דיון על הממון דאיכא לנתבע וליכא תביעה כלל על אותן מעות אלא על שאר הממון והכא שייך לומר המוציא מחבירו עליו הראיה דהא לית ליה לתובע ראיות ולא מידי ואין הנתבע מכניס עצמו לבי״ד וא״כ ליכא שבועת מודה במקצת. ואי קי״ל דהילך כדאמר הרמב״ם דנתן המעות בבי״ד הא מוכרח דעומד הוא בבי״ד ליתן המעות וא״כ שייך לגלגל שבועה עליה.

ולפי״ז קי״ל דשייך לשאול מאי טעמא ב׳ פעמים ובפירוש מאי הילך תליא מילתא ובכל צדדי הספק איכא צד פשוט וצד מחודש לפי כל השיטות דמאי חיוב גבי הכופר הכל והמודה במקצת.